

**ПРИВРЕДНОПРАВНИ ОКВИР И
ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ ДРЖАВА
ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ**

**THE LEGAL FRAMEWORK AND THE
ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE
SOUTHEAST EUROPEAN COUNTRIES**

Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду
University Business Academy in Novi Sad
Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad

Нови Сад, 14. новембар 2019.

Зборник радова са Међународног научног скупа
„Привредноправни оквир и економски развој држава
Југоисточне Европе“ одржаног 14. новембра 2019. године у
Новом Саду, у организацији
Правног факултета за привреду и правосуђе
Универзитета Привредна академија у Новом Саду

Издавач:

Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду
Гери Кароља бр. 1, телефон: 021/ 400 - 499
Web: www.pravni-fakultet.info

Рецензенти:

Др Мирко Кулић, редовни професор
Др Ненад Аврамовић, редовни професор
Др Милош Марковић, редовни професор
Др Радица Шиповац, редовни професор
Др Дарко Голић, ванредни професор
Др Предраг Мирковић, ванредни професор
Др Маријана Младенов, доцент
Др Јоко Драгојловић, доцент
Др Ненад Бингулац, доцент

За издавача:

Др Мирко Кулић, редовни професор

Уредник:

Др Мирко Кулић, редовни професор

Штампа:

Штампарија ФЕЉТОН, Нови Сад

Тираж:

250

ИСБН 978-86-6019-099-6

Научни одбор:

ПРОФ. ДР МИРКО КУЛИЋ – председник Научног одбора

Декан Правног факултета за привреду и правосуђе у Новом Саду, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МАРИЈАНА ЦАРИЋ

Председник Савета Универзитета Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МАРКО ЦАРИЋ

Ректор Универзитета Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР НЕНАД АВРАМОВИЋ

Шеф Привредноправне и међународноправне катедре на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МИЛАН ПОЧУЧА

Продекан за науку и развој и шеф Грађанскоправне катедре на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МАРИЈАНА ДУКИЋ - МИЈАТОВИЋ

Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР АЛЕКСАНДАР РАДОВАНОВ

Професор Емеритус Универзитета Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ДУШАНКА ЂУРЂЕВ

Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ВЛАДИМИР ЦАТИЈЕВ

Шеф катедре кривичноправних наука Руске академије за адвокатуру и нотаријат | Руска Федерација

АКАДЕМИК ДР НЕДЕЉКО СТАНКОВИЋ

Ректор Европског универзитета Kallos Тузла | Босна и Херцеговина

АКАДЕМИК ДР БРАНКО ВУЧКОВИЋ

Председник Основног суда у Котору | Република Црна Гора

АКАДЕМИК ДР ВЕСНА ВУЧКОВИЋ

Судија Врховног суда Црне Горе | Република Црна Гора

АКАДЕМИК DR WOLFGANG RONRBACH

St. Elizabeth University of Health and Social Sciences | Austrija

ДОЦ. ДР ЈАН ЈАНАЋ

Доцент на Факултету за менаџмент Универзитет Коменски Братислава | Република Словачка

ДОЦ. ДР БРАНИСЛАВ ДУДИЋ

Доцент на Факултету за менаџмент Универзитет Коменски Братислава | Република Словачка

ПРОФ. ДР НЕЋО ДАНИЛОВИЋ

Редован професор Универзитет Никола Тесла у Београду и председник међународног удружења методолога друштвених наука у Београду | Република Србије

ДОЦ. ДР АЛБИНА АБИДОВИЋ

Доцент на Европском универзитету Kallos Тузла | Босна и Херцеговина

ПРОФ. ДР РУДИКА ГМАЈНИЋ

Професор на Медицинском факултету у Осијеку и члан Хрватске академије медицинских наука | Република Хрватска

ПРОФ. ДР МИЛАН ЧАМПА

Ванредни професор на Факултету за здравствену негу Универзитета Ново Место | Република Словенија

ПРОФ. ДР СИМЕОН ГЕЛЕВСКИ

Професор у пензији на Правном факултету у Скопљу | Северна Македонија

PROF. DR ALEXIOS PANAGOPOULOS

University neapolis paphos Cyprus master studys in public law and administration | Kiparska Republika

ПРОФ. ДР МИЛОШ МАРКОВИЋ

Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ПРЕДРАГ МИРКОВИЋ

Продекан за наставу на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ИВАН ЈОКСИЋ

Ванредни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ДАРКО ГОЛИЋ

Шеф опште и теоријске катедре на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ЈЕЛЕНА МАТИЈАШЕВИЋ ОБРАДОВИЋ

Саветница декана на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

Организациони одбор:

ДР ЈОКО ДРАГОЈЛОВИЋ, доцент - председник Организационог одбора

ДР МАРИЈАНА МЛАДЕНОВ, доцент

ДР ПРЕДРАГ МИРКОВИЋ, ванредни професор

ДР САЊА ШКОРИЋ, доцент

ДР ЈЕЛЕНА СТОЈШИЋ ДАБЕТИЋ, доцент

ДР НЕНАД БИНГУЛАЦ, доцент

ДР МАРКО СТАНКОВИЋ, доцент

ДР ДАЛИБОР КРСТИНИЋ, доцент

МСР. ИСИДОРА МИЛОШЕВИЋ

МСР. ТАЊА ПРАШТАЛО, асистент

МСР. СТЕФАН ДИТРИХ, асистент

МСР. ВЛАДИМИР АВРАМОВИЋ

МСР. ДИЈАНА БОРЕНОВИЋ, асистент

Секретар:

МСР. ТАЊА ПРАШТАЛО, асистент

Dr Jelena Stojić Dabetić, docent

Pravni fakultet za privredu i pravosuđe
Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu
e-mail: j.stojic.dabetic@pravni-fakultet.info

RELATIVIZACIJA PRINCIPA EFEKTIVNOG DRŽAVLJANSTVA U MEĐUNARODNOM PRIVATNOM PRAVU EVROPSKE UNIJE

Apstrakt:

Razvoj međunarodnog privatnog prava u komunitarnom kontekstu menja uobičajene odnose i značaj tačaka vezivanja. Savremeni kontekst slobode kretanja građana Evropske unije, slobode prometa robe, radnika, preduzetništva i kapitala u okvirima unutrašnjeg, zajedničkog tržišta, kao i svojevrsnog „slobodnog kretanja“ presuda u zajedničkoj sferi slobode, bezbednosti i pravde doprinosi stvaranju modernog evropskog međunarodnog privatnog prava. Sam koncept gradanstva Evropske unije uslovio je drugačije tretiranje državljanstva kao tačke vezivanja u materiji sukoba zakona, kao i drugačije izbore tačaka vezivanja u regulisanju sukoba zakona, posebno u oblastima razvoda braka odn. prestanka drugih oblika partnerstava. Državljanstvo je, do skoro, bilo primarna tačka vezivanja kada se radilo o pravnim pitanjima koja spadaju u lični status fizičkih lica, da bi u savremenom kontekstu migracija bilo potisnuto (uobičajenim) prebivalištem kao tačkom vezivanja, ali i relativizacijom, pa čak i napuštanjem, principa utvrđivanja efektivnog državljanstva u, i sada posebno čestim, slučajevima dvojnog ili višestrukog državljanstva fizičkih lica. U tom kontekstu, rad se bavi uticajem komunitarne legislative na tretman državljanstva kao tačke vezivanja u slučajevima koji se tiču ličnog statusa i bračnih i vanbračnih odnosa fizičkih lica.

Ključne reči: gradanstvo EU, državljanstvo, prebivalište, uobičajeno boravište

1. UVODNA RAZMATRANJA – DRŽAVLJANSTVO KAO TAČKA VEZIVANJA

Uobičajeno određivanje državljanstva u kontekstu sukoba zakona se bazira na javnopravnoj vezi između pojedinca i države, na osnovu koje se to lice smatra pripadnikom naroda te države i na osnovu koje proističu prava i obaveze kako za državu, tako i za državljanina. Uobičajeno se koristi kao tačka vezivanja koja ukazuje na tzv. personalno pravo odn. pravo

koje se primenjuje na pravno regulisanje ličnog statusa pojedinca. Svaka država slobodno propisuje uslove za sticanje i gubitak svog državljanstva, i time slobodno određuje ko su njeni državljani. Posledica ovako određene suverene nadležnosti država jeste pojava lica sa dva (bipatridi), više (polipatridi) ili, pak, lica bez državljanstva (apatridi), budući da nema značajnije koordinacije između nacionalnih zakonodavstava po pitanju regulisanja pitanja državljanstva, čak ni u okvirima regionalnih ekonomskih integrativnih organizacija, poput Evropske unije.

Istorijski najranije gledano, u grčkim gradovima-državama, kao i u Rimskom carstvu, ono što bi odgovaralo današnjem pojmu „državljanstva“ podrazumevalo je da se privatno pravo države porekla pojedinca primenjuje u cilju regulisanja njegovog ličnog statusa. Ovaj običaj je postojao i u srednjem veku, gde su plemenska pravila pojedinca određivala pitanja njegovog ličnog statusa bez obzira gde se nalazio¹. Sa stvaranjem moderne države, nastao je i savremen koncept državljanstva, koji je na značaju posebno dobio sa pojavom migracija. U kontekstu migracija, značaj veze državljanstva je bio posebno značajan za države emigracije koje su na taj način zadržavale veze sa svojim državljanima. U kontekstu međunarodnog privatnog prava, posebno na evropskom pravnom prostoru, državljanstvo je bila dominantna tačka vezivanja za rešavanje prekograničnih odnosa u vezi sa brakom, prestankom braka odn. razvodom, starateljstvom o deci i nasleđivanjem (*lex patriae*). Jedino u slučaju da lice nema državljanstvo, kao subsidijerna tačka vezivanja primenjivalo se prebivalište. Devedesetih godina XX veka, zemlje emigracije su doživele da postanu zemlje imigracije za prisilne migrante sa Bliskog istoka, na koje se i dalje imalo primeniti pravo njihovog državljanstva, što je stvaralo velike praktične probleme za sudije evropskih, posebno mediteranskih, zemalja. I to je jedan od faktora koji je uslovio potrebu revidiranja državljanstva kao tačke vezivanja u savremenom kontekstu.

2. OPŠTE NAZNAKE O KONCEPTU GRAĐANSTVA EVROPSKE UNIJE

Građanstvo Evropske unije, danas sastavni deo evropskog pravnog i društvenog prostora, predstavlja izraz revolucionarne ideje stvaranja građanstva izvan okvira država, u okviru šireg tzv. nadnacionalnog demokratskog diskursa². Koncept građanstva Evropske unije je zamišljen

¹ Detaljnije u Davrados, N. (2017), *Nationality, domicile and private international law revisited, Essays in honour of Nestor Courakis*, Ant. N. Sakkoulas Publications L.P, 2017, 123-138, 126.

² Više o nadnacionalnom demokratskom diskursu u Kochenov D., (2004). *The*

kao uslov kojim bi državljani različitih država mogli ostvariti isti korpus prava prema evropskim sudovima i javnoj vlasti. Zasnovan je na pravima, a ne na zajedničkom dobru³.

Lisabonski ugovor, odn. čl. 10/2 Ugovora o Evropskoj uniji (UEU) definiše Evropsku uniju kao uniju država i građana, gde su građani Unije direktno predstavljeni u Evropskom parlamentu, sa pravom zakonodavne inicijative (čl. 11 UEU) i obavezom saradnje nacionalnih parlamenata sa Evropskim parlamentom (čl. 12 UEU). Član 20 Ugovora o funkcionisanju EU propisuje da svaki građanin Evropske unije spada u obuhvat komunitarnog prava, bez obzira na kretanje (migraciju) i materijalno stanje, odn. građanstvo Evropske unije podrazumeva tzv. migratorna prava (usled slobodnog tržišta i slobode kretanja) i jednak tretman za „statične“ i „migratorne“ građane. Bliže određivanje uslova i sadržine prava koja čine građanstvo Unije sadržano je u Direktivi o građanstvu⁴.

Građanstvo Evropske unije podrazumeva dve kategorije prava. Prvo, obuhvata pravo na slobodno kretanje i nastanjenje unutar teritorije Evropske unije. Nadalje, obuhvata skup individualnih demokratskih prava, kao što je učešće na opštim i evropskim izborima, pravo peticije Evropskom parlamentu, pravo na pristup dokumentaciji Evropskog parlamenta, Saveta i Komisije, pravo obraćanja evropskom ombudsmanu, diplomatsku zaštitu na teritoriji treće države gde zemlja državljanstva nema diplomatsko predstavništvo.

Od samog početka, praksa Suda pravde Evropske unije je označila građanstvo Unije kao fundamentalan status državljanina članica i lica koja zakonito borave na teritoriji država članica, a državljani su trećih država.

European Citizenship Concept and Enlargement of the Union, *Romanian Journal of Political Science*, 3/2, 71-97. Evropska integracija nije stvorila novu, evropsku, državu, ali je stvoren sistem demokratskog upravljanja, danas ustanovljen Lisabonskim ugovorom koji Uniju zasniva na reprezentativnoj demokratiji uz istovremeno očuvanje suvereniteta članica. I time Unija, paradoksom da nije država a formirala je demokratiju, prerasta vestfalijanski sistem međunarodnih odnosa po kome građanstvo i demokratija mogu postojati samo unutar država, detaljnije u Hoeksma, J., (2011). *The EU as a Democratic Polity in International Law*, CLEER Working papers 2011/2, Centre for the Law of EU External Relations.

³ Detaljnije u Stojić Dabetić, J., (2016). *Građanstvo Evropske unije*, u Zborniku „Usaglašavanje pravne regulative sa pravnim tekovinama Evropske unije“, priredio: prof. dr Milorad Bejatović, Zbornik referata sa međunarodnog naučnog skupa održanog od 22. – 24. septembra 2016. godine u Novom Sadu u organizaciji Pravnog fakulteta za privredu i pravosuđe Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Novi Sad, 289-297.

⁴ *Directive 2004/38 on the right of the citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States*, 2004, OJL 158/77.

To oslikava aktivistički pristup Suda konceptu građanstva Unije, kao jednom od suštinskih karakteristika Evropske unije kao integracije država i građana⁵. Građanstvo Unije predstavlja zaštitni koncept u kontekstu uživanja slobode kretanja, kao osnovne slobode unutar komunitarnog prava, što je i potvrdila praksa Suda pravde⁶.

Imajući u vidu prethodno izložen teorijski, i praktični, koncept građanstva Evropske unije, u nastavku rada će se ukazati na praksu kojom je državljanstvo kao tačka vezivanja pretprelo izvesne promene u rešavanju prekograničnih pravnih situacija koja se tiču ličnog statusa pojedinca.

3. DRŽAVLJANSTVO U KONTEKSTU REGULISANJA LIČNOG IMENA GRAĐANA EVROPSKE UNIJE

Lično ime, kao jedan od najvažnijih elemenata ličnog statusa pojedinca, uobičajeno je vezano za državljanstvo pojedinca. U slučajevima dvostrukog ili višestrukog državljanstva može se desiti da lice ima dva, ili više, različitih ličnih imena u više država - različitih bilo u smislu alfabeta, bilo faktički tj. ako je u određenoj zemlji zabranjeno npr. nositi prezime majke ili u pogledu (ne)dozvoljenosti titule. Sve je to posledica različitosti nacionalnih prava, posebno u kontekstu Evropske unije gde u tim oblastima nema komunitarne nadležnosti, te izostaje i ozbiljnija harmonizacija. Takve situacije su se obično rešavale na osnovu pravila države čije se državljanstvo smatralo efektivnim, u smislu stvarne veze lica i te države. Nove okolnosti u kontekstu komunitarnog prava, imenile su ovo gledište u pravcu ravnopravnosti državljanstava koje jedno lice ima, bez obzira na faktičku vezu sa državom, u pogledu određivanja odn. menjanja ličnog imena. Faktičko stanje u kome se pojedinac može naći – da različiti lični dokumenti jednog lica izdati od strane nadležnih organa različitih država sadrže, na primer, različita prezimena, može za posledicu imati stvarnu zabunu u vezi sa identitetom lica, te za krajnji ishod imati faktičko ograničenje slobode kretanja tog lica unutar Evropske unije.

⁵ Još je u predmetu *Van Gend en Loos*, Sud pravde priznao pojedincima- građanima članica, ulogu u funkcionisanju tadašnje Zajednice, C-26/62, 1963.

⁶ „nije u skladu sa slobodom kretanja da građanin EU u članici koji je državljanin primi lošiji tretman od onog koji bi uživao da se nije koristio pravima garantovanim Ugovorom u kontekstu slobode kretanja“, *Marie Nathalie D’Hoop v Office national d’emploi*, C- 224/98, 2002, ECR I- 1691. Tako je Sud i italijanskog dilera droge uhapšenog u Grčkoj tretirao kao „primaoca usluge“ u pogledu prava koje uživa, *Criminal Proceedings against Donatella Calfa*, C- 348/96, 1999, ECR I-11.

U svojoj praksi, Sud pravde Evropske unije se upravo bavio tim problemom, i, kako ćemo videti, bacio novo svetlo na tretiranje državljanstva kao tačke vezivanja u prekograničnim pravnim stvarima vezanim za lični status pojedinca.

U slučaju dece dvojnih državljana i građana Evropske unije, deci se ima omogućiti da nose prezime na koje imaju pravo u skladu sa pravom jedne od država državljanstva, po svom izboru i bez obzira na postojanje efektivne veze sa državom u skladu sa čijim pravom im je određeno lično ime⁷. Kao naličje ovog principa, u svojoj kasnijoj praksi, Sud je istakao da prezime dato detetu u državi članici u kojoj je rođeno i živi mora biti priznato u državi, članici, čije državljanstvo dete takode ima⁸. U ovim slučajevima, lice uživa i zaštitu od diskriminacije, u skladu sa čl. 21 Ugovora o funkcionisanju EU. Prema tome, član 21 se ima tumačiti tako da ne sprečava članicu da odbije priznanje svih elemenata ličnog imena svog državljanina koji su stečeni u drugoj članici čije državljanstvo lice ima, i u kojoj je desio pravni odnos koji je uslovio promenu u ličnom imenu (npr. usvojenje ili brak), ukoliko ti elementi uključuju titule koje nisu dozvoljene u članici, uz uslov da je ta mera opravdana u javnom interesu i proporcionalna cilju koji se želi postići⁹.

Dakle, lice može slobodno odrediti svoje ime u skladu sa pravilima države čije državljanstvo ima, bez obzira na stepen faktičke vezanosti za tu državu, a države unutar komunitarnog pravnog prostora imaju obavezu da priznaju tako određena lična imena. Ova obaveza nije bezuslovna, tj. član 21 Ugovora o funkcionisanju EU daje članicama mogućnost da ne priznaju sve elemente ličnog imena, posebno ukoliko se odnose na titule ili ukoliko su nesaglasne sa alfabetom koji se koristi u službenom jeziku države, ali jedino ukoliko time licu ne uskraćuju slobode garantovane komunitarnim pravom.

5. DRŽAVLJANSTVO U KONTEKSTU RAZVODA BRAKA U KOMUNITARNOM PRAVU

Opšti kontekst sve većeg broja transnacionalnih parova, u smislu lica koja imaju različito državljanstvo, ili dvojno državljanstvo, ili prebivališta u

⁷ *Carlos Garcia Avello v Belgian State*, Case C-148/02, Judgment of the Court of 2 October 2003, *European Court Reports 2003 I-11613*.

⁸ *Stefan Grunkin and Dorothee Regina Paul*, C-353/06, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 14 October 2008, Reports of Cases 2008 I-07639.

⁹ *Ilonka Sayn-Wittgenstein v Landeshauptmann von Wien*, C-208/09, Judgment of the Court (Second Chamber) of 22 December 2010, Reports of Cases 2010 I-13693.

različitim državama, što je, opet, prethodno uslovljeno činejnicom da sve više lica ima više od jednog državljanstva (usled međunarodne migracije, međunarodnih brakova, različitih zakonskih osnova dodele državljanstva), dovodi do različitih, često problematičnih situacija, kada se želi odrediti merodavno pravo ili uspostaviti međunarodna nadležnost po osnovima koji se zasnivaju na državljanstvu.

Stav povodom bračnih sporova lica koja imaju dvojno državljanstvo Sud pravde EU je izneo najpre u presudi predmeta *Micheletti*¹⁰ (1992), a kasnije potvrdio presudom u predmetu *Hadadi*¹¹ (2009). Sud je u presudi predmeta *Micheletti* istakao da svaka članica, i prema međunarodnom i prema komunitarnom pravu, ima slobodu da utvrdi uslove za sticanje i gubitak svog državljanstva, uz uslov da se predviđeni uslovi uklapaju u opšti okvir komunitarnog prava. Prema tome, zakoni jedne članice ne mogu ograničiti efekte državljanstva druge članice postavljajući dodatne uslove za priznanje tog državljanstva i njegovih efekata na koje se lice poziva u cilju korišćenja osnovnih sloboda garantovanih Osnivačkim ugovorima. U tom smislu, status građanina Evropske unije relativizuje potrebu utvrđivanja efektivnog državljanstva za potrebe određivanja merodavnog prava od. međunarodne nadležnosti. U međunarodnom pravu, s druge strane, princip efektivnog državljanstva nije napušten i ima punu primenu za potrebe pružanja diplomatske zaštite tj. na osnovu efektivnog državljanstva identifikuje se država koja je ovlašćena da pojedincu pruži diplomatsku zaštitu¹². Presuda u slučaju *Hadadi* uklopila je stav Suda iz presude *Micheletti* u pitanja međunarodnog privatnog prava, tačnije razvoda braka lica sa više državljanstava¹³. Prema tada važećoj Uredbi o nadležnosti i priznanju i izvršenju presuda u bračnim i sporovima

10 *Mario Vicente Micheletti and others v. Delegacion del Gobierno en Cantabria*, C-369/90, judgment 7 July 1992, EC Reports, 2009, 1992, p. 4239.

11 *Laszlo Hadadi (Hadady) v Csilla Marta Mesko, espouse Hadadi (Hadady)*, C-168/08, judgment 16 July 2009, EC Reports, 2009, p.6871.

12 U skladu sa praksom Međunarodnog suda pravde ustanovljenom u slučaju *Nottebohm* (Lichtenstein v Guatemala, judgment 6 April 1995, p.22), okolnosti na osnovu kojih je utvrđuje efektivno državljanstvo uključuju uobičajeno boravište, centar interesovanja, porodične veze, učešće u javnom životu, veze sa decom, itd.

13 Brakorazvoda parnica je pokrenuta u Francuskoj, budući da su oba supružnika imala i francusko i mađarsko državljanstvo, a tokom njenog trajanja, supružnik je 2002. godine pokrenuo i okončao brakorazvodni postupak pred sudom u Mađarskoj, pri čemu je supruga i dalje želela da se okočna postupak pred francuskim sudom, a i francuski sud nije želeo da prizna presudu mađarskog suda.

o roditeljskom pravu¹⁴ međunarodna nadležnost se mogla uspostaviti na osnovu državljanstva jednog od supružnika, što je u konkretnom slučaju omogućilo vođenje dva istovremena brakorazvodna postupka. Prema Uredbi, državljanstva su ravnopravna u pogledu uspostavljanja nadležnosti, i sud pred kojim je ranije pokrenut postupak mora uzeti u obzir punovažnost kasnije pokrenutog postupka u drugoj članici, jer bi u suprotnom lica bila lišena korišćenja mogućnosti koje im pružaju rešenja Uredbe. Na taj način komunitarno pravo u pitanjima razvoda braka sa inostranim elementom favorizuje pristup olakšavanja razvoda (*favor divortii*), što je neminovno u kontekstu evropske intergracije i slobodnog kretanja lica unutar komunitarnog pravnog i ekonomskog prostora. U stvarnosti, ovakav stav dovodi do vrlo izraženog „*forum shopping*“-a i krajnje nepredvidivih rešenja.

Čim jedno lice stekne državljanstvo države članice Evropske unije, uživa sva prava i slobode proistekle iz komunitarnog prava. Ukoliko lice ima istovremeno i državljanstvo treće države, postojanje državljanstva članice je dovoljno da ga smesti u kategoriju građana Evropske unije, bez obzira na stvarnu i efektivnu vezu koja u stvarnom životu postoji sa državom nečlanicom. Neki autori ovakav pristup definišu kao funkcionalan pristup sukobu državljanstva, dakle da umesto utvrđivanja efektivnog državljanstva za potrebe uživanja prava i sloboda garantovanih komunitarnim pravom, prioritet se daje državljanstvu koje omogućava licu da uživa prava i slobode garantovane komunitarnim pravom, bez obzira na stvarnu vezu sa tom državom¹⁵.

Uredba koja je danas na snazi, a koja se odnosi na implementaciju unapređene saradnje u oblasti regulative primenjive na razvod¹⁶, upravo je sačinjena da bi se omogućila pravna sigurnost, predvidljivost i fleksibilnost u postupcima razvoda braka, smanjujući mogućnost situacija u kojima jedan supružnik sam pokrene postupak razvoda pre drugog kako bi ishodovao rešavanje spora po merodavnom pravu koje je za njega povoljnije. Glavna tačka vezivanja prema ovoj Uredbi je uobičajeno boravište (*habitual residence*), iako se supružnicima omogućava da, između

14 Regulation no. 2201/2003 concerning jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and the matters of parental responsibility (Brussels II bis), 27 November 2003, O.J.L 338.

15 S. Corneloup, (2011), Reflexion sur l'urgence d'un droit de l'Union europeenne en matiere de nationalite, Journal de droit international, p. 492-516, 499, navedeno prema S. de Vido, (2012). *The relevance of double nationality to conflict-of-laws issues relating to divorce and legal separation in Europe*, Cuadernos de Derecho Transnacionaln, vol. 4, no. 1, p. 222-232.

16 Regulation no. 1259/2010 implementing enhanced cooperation in the area of the law applicable to divorce and legal separation, 20 December, O.J.L 343.

ostalog, izaberu pravo bilo koje zemlje državljanstva koje su imali u vreme sporazuma.

5. REVIZIJA DRŽAVLJANSTVA KAO TAČKE VEZIVANJA – ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Procesi globalizacije i stvaranje multikulturnog društva usloveli su značajnu promenu u sistemu tačaka vezivanja u savremenom pravu sukoba zakona. U odnosu državljanstva i prebivališta, kao tačaka vezivanja u oblasti ličnog statusa, sve više je u upotrebi uobičajeno boravište kao tačka vezivanja, u smislu kompromisa između nefleksibilnosti državljanstva i relativiteta veze sa državom u pogledu prebivališta. Uobičajeno boravište nije nova tačka vezivanja, iako je novo polje pravnih odnosa u kojima danas igra sve važniju ulogu. Haška konvencija o građanskim aspektima međunarodne otmice dece (1980) definiše otmicu kao postupak koji je suprotan pravu države u kojoj se nalazi uobičajeno boravište deteta. Takođe, Uredba o nasleđivanju¹⁷ predviđa uobičajeno boravište kao tačku vezivanja i za uspostavljanje međunarodne nadležnosti i za rešavanje sukoba zakona. Interesantno, ni jedan od ovih instrumenata ne daje pravnu definiciju ove tačke vezivanja. U tom smislu, autori se pozivaju na neobavezujuću definiciju uobičajenog boravišta u Rezoluciji Saveta Evrope 72(1) o standardizaciji pravnih pojmova „prebivališta“ i „boravišta“¹⁸, prema kojoj da bi se utvrdilo da li je boravište uobičajeno treba uzeti u obzir trajanje i kontinuitet boravka, kao i druge lične i profesionalne faktore koji ukazuju na trajne veze između lica i prebivališta. Uobičajeno boravište nije vezano za nameru lica, iako namera može biti jedan od faktora koji se uzima u obzir pri oceni boravište kao uobičajenog, niti je vezano za boravište drugog lica. U praksi, na sudiji je zadatak da utvrdi šta se u konkretnom slučaju ima smatrati uobičajenim boravištem i gde se nalazi.

Ovako postavljeno, uobičajeno boravište se nalazi u prostoru između državljanstva i prebivališta, iako je faktički više vezano za prebivalište, iako

¹⁷ Regulation (EU) no 650/2012 of the European parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession, Official Journal of the European Union L 201/107

¹⁸ Council of Europe Resolution 72(1) on the Standardization of the Legal Concepts of „Domicile“ and „Residence“, 1972. U Uredbama Rim I (čl. 19) i Rim II (čl. 23), nalaze se definicije za uobičajeno sedište pravnih lica – mesto gde se nalazi centralna uprava, Regulation 593/2008 on the law applicable to contractual obligations (Rome I), Regulation 864/2007 on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II).

se ne moraju, i najčešće se i ne poklapaju. Sudija svakako prebivalište definiše u skladu sa pravom države državljanstva ili pravom države suda. Uobičajeno boravište je usvojeno kao fleksibilnija i manje trajna tačka vezivanja, u skladu sa potrebama savremenog života.

Nefleksibilnost državljanstva kao tačke vezivanja, kao više puta spomenuta odlika u ovom radu, ogleda se u činjenici da na taj način opstaju zatvorena društva, nepogodna za prijem i asimilaciju stranaca i, danas sve češće, migranata. S druge strane, uobičajeno boravište danas funkcioniše kao moderna verzija prebivališta¹⁹ prilagođena multikulturalnom društvu.

Jelena Stojšić Dabetić, PhD, Assistant Professor

Faculty of Law for Commerce and Judiciary

University Business Academy in Novi Sad

e-mail: j.stojacic.dabetic@pravni-fakultet.info

RELATIVIZATION OF THE PRINCIPLE OF EFFECTIVE CITIZENSHIP IN THE INTERNATIONAL PRIVATE LAW OF THE EUROPEAN UNION

Abstract:

The development of private international law in a communitarian context changes the usual relationships and importance of attachment points. The contemporary context of freedom of movement for citizens of the European Union, the free movement of goods, workers, entrepreneurship and capital within the internal, common market, as well as the kind of “free movement” of judgments in the common sphere of freedom, security and justice, contributes to the creation of modern European private international law. The very concept of European Union citizenship has led to a different treatment of citizenship as a point of attachment in the substance of conflict of laws, as well as a different choice of attachment points in the regulation of conflict of laws, especially in the areas of divorce or different kinds of termination of other forms of partnerships. Citizenship has, until recently, been the primary point of attachment when it comes to legal issues that fall within the personal status of individuals, and in the contemporary context of migration has been suppressed by (habitual) residence as a point of attachment, as well as relativised and even abandoned as principle for the determination of effective citizenship in, now especially frequent, cases of dual or multiple nationality of natural persons. In this context, the paper deals with the impact of communitarian legislation on the

19 Davrados, N. (2017), Nationality, domicile and private international law revisited, Essays in honour of Nestor Courakis, Ant. N. Sakkoulas Publications L.P, 2017, 123-138, 137.

treatment of citizenship as a point of attachment in cases concerning the personal status and marital and extra-marital relations of individuals.

Keywords: *EU citizenship, citizenship, residence, habitual residence*

L I T E R A T U R A

1. Davrados, N. (2017), Nationality, domicile and private international law revisited, *Essays in honour of Nestor Courakis*, Ant. N. Sakkoulas Publications L.P, 2017, 123-138, 126.
2. Hoeksma, J., (2011). *The EU as a Democratic Polity in International Law*, CLEER Working papers 2011/2, Centre for the Law of EU External Relations.
3. Kochenov D., (2004). The European Citizenship Concept and Enlargement of the Union, *Romanian Journal of Political Science*, 3/2, 71-97.
4. S. de Vido, (2012). *The relevance of double nationality to conflict-of-laws issues relating to divorce and legal separation in Europe*, Cuadernos de Derecho Transnacionaln, vol. 4, no. 1, p. 222-232.
5. Stojšić Dabetić, J., (2016). *Gradanstvo Evropske unije*, u Zborniku „Usaglašavanje pravne regulative sa pravnim tekovinama Evropske unije“, priredio: prof. dr Milorad Bejatović, Zbornik referata sa međunarodnog naučnog skupa održanog od 22. – 24. septembra 2016. godine u Novom Sadu u organizaciji Pravnog fakulteta za privredu i pravosuđe Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Novi Sad, 289-297.
6. *Directive 2004/38 on the right of the citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States*, 2004, OJL 158/77.
7. Regulation no. 2201/2003 concerning jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and the matters of parental responsibility (Brussels II bis), 27 November 2003, O.J.L 338.
8. Regulation no. 1259/2010 implementing enhanced cooperation in the area of the law applicable to divorce and legal separation, 20 December, O.J.L 343.
9. Regulation (EU) no 650/2012 of the European parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession, Official Journal of the European Union L 201/107

10. Council of Europe Resolution 72(1) on the Standardization of the Legal Concepts of „Domicile“ and „Residence“, 1972
11. *Marie Nathalie D’Hoop v Office national d’emploi*, C- 224/98, 2002, ECR I- 1691.
12. *Criminal Proceedings against Donetella Calfa*, C- 348/96, 1999, ECR I-11.
13. *Carlos Garcia Avello v Belgian State*, Case C-148/02, Judgment of the Court of 2 October 2003, *European Court Reports 2003 I-11613*.
14. *Stefan Grunkin and Dorothee Regina Paul*, C-353/06, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 14 October 2008, Reports of Cases 2008 I-07639.
15. *Ilonka Sayn-Wittgenstein v Landeshauptmann von Wien*, C-208/09, Judgment of the Court (Second Chamber) of 22 December 2010, Reports of Cases 2010 I-13693.
16. *Mario Vicente Micheletti and others v. Delegacion del Gobierno en Cantabria*, C-369/90, judgment 7 July 1992, EC Reports, 2009, 1992, p. 4239.
17. *Laszlo Hadadi (Hadady) v Csilla Marta Mesko, espouse Hadadi (Hadady)*, C-168/08, judgment 16 July 2009, EC Reports, 2009, p.6871.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

347.7:330.34(4-12)(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп "Привредноправни оквир и економски развој држава Југоисточне Европе" (2019 ; Нови Сад)

Привредноправни оквир и економски развој држава Југоисточне Европе = The legal framework and the economic development of the Southeast European countries : [зборник радова са Међународног научног скупа "Привредноправни оквир и економски развој држава Југоисточне Европе", 14. новембар 2019. године у Новом Саду] / приредио Мирко Кулић. - Нови Сад : Универзитет Привредна академија, Правни факултет за привреду и правосуђе, 2019 (Нови Сад : Фелтон). - 767 стр. ; 24 cm

Тираж 200. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Резиме на енгл. језику уз већину радова.

ISBN 978-86-6019-099-6

а) Привредно право - Економски развој - Југоисточна Европа - Зборници

COBISS.SR-ID 331477767